

sarjih, vodnikih itd.), priročnike za posamezna področja (upravna, avtonomna, pravnosodna, policijska, vojaška in druga oblastva, šolstvo, cerkev, zdravstvo, gospodarstvo itd.), sezname in leksikone krajev ter občin in na deželne topografije. Priročniki oz. serije priročnikov so urejeni tematsko, teritorialno in kronološko. Poleg osnovnih bibliografskih podatkov je navedeno tudi njihovo nahajališče. To so v glavnem knjižnice arhivov, ki so sodelovale pri pripravi te publikacije. Izjema je le Ljubljana, kjer je bilo potrebno zaradi drugačne organiziranosti v preteklosti, pritegniti še knjižnico Narodnega muzeja, Narodno in univerzitetno knjižnico, Slovansko knjižnico ter knjižnici Nadškofijskega arhiva in Slovenskega šolskega muzeja. Prav tako so tudi pri nahajališčih upravnih kart upoštewane zbirke kart v Narodni in univerzitetni knjižnici, Narodnem muzeju in Zemljepisnem muzeju Slovenije v Ljubljani.

Na koncu so dodani osebna kazala k bibliografiji priročnikov o organizacijski strukturi in k bibliografiji upravnih kart, stvarno in krajevno kazalo k upravni zgodovini ter sedem skic upravne razdelitve Notranjeavstrijskih dežel.

S publikacijo Priročniki in karte o organizacijski strukturi do leta 1918 smo dobili ne samo prepotrebni pripomoček organizacijske strukture upravnih, sodnih, vojaških, cerkvenih, lokalnih in gospodarskih oblastev Goriške, Istre, Koroške, Kranjske, Štajerske in Trsta v zadnjih dveh stoletjih habsburške monarhije, ampak tudi celovit pregled upravne zgodovine omenjenih dežel. Žal je zaradi prevelikih organizacijskih naporov izpadlo Prekmurje. Poleg tega bo publikacija slovenskim arhivskim delavcem, raziskovalcem, študentom in drugim koristen in nepogrešljiv pripomoček pri pravnozgodovinski terminologiji.

In ne nazadnje, je to delo potrditev uspešnega strokovnega sodelovanja arhivskih ustanov treh sosednjih dežel.

Marjeta Adamič

V l a d o V a l e n č i č, *Zgodovina ljubljanskih uličnih imen*; Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana in Partizanska knjiga, 1989, 260 str.

Vlado Valenčič, ki ga slovenski zgodovinarji poznamo predvsem kot zgodovinarja Ljubljane, je našim knjižnim policam prav gotovo dodal imenitno in tudi po tematiki zelo zanimivo knjigo. Delo posega v razgibano zgodovino ljubljanskih uličnih imen. Krasi ga svež in eleganten stil pisanja. Obogateno je s številnimi fotografijami. Znano je, da je bil pisec dolga leta vesten arhivar Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Bil je vnet za svoj poklic. Na to še danes opozarjajo sledovi njegovega garanja. Njegovo arhivsko delo je bilo osredotočeno na arhivske fonde mesta Ljubljane in na podlagi tega dolgotrajnega in sistematičnega dela je napisal številne zgodovinske raziskave. Tudi Zgodovina ljubljanskih uličnih imen predstavlja resno historično publikacijo, ki izžareva nujno povezavo avtorjeve erudicije s poznavanjem arhivskega gradiva. Knjiga namreč na novo oživlja ulična imena, ki so zakopana v prašnih dokumentih. Ljubljanska mestna zgodovina se nenazadnje izraža tudi v uličnih imenih. Kljub temu, da gre le za

majhen del spomenikov preteklosti, imajo ulična imena velik pomen za poznavanje mestne zgodovine. Valenčičevo delo je ravno zato tudi imeniten priručnik za raziskovalce zgodovine Ljubljane. Hvale vredno je tudi imensko kazalo ulic, cest in trgov, podano na koncu knjige, saj bralcu olajšuje iskanje ulic, ki ga še posebno zanimajo.

Avtor se na začetku dotakne najstarejših ohranjenih krajevnih imen iz prvih časov mestnega obstoja, ki so označevala posamezne mestne dele ali predmestja, redkeje pa tudi posamezne ulice. V srednjem veku se imena pojavljajo v maloštevilnih listinah in nekaj urbarjih. Število virov se pomnoži v novem veku. Za 16. stoletje je ohranjenih že več zapisnikov ljubljanskega mestnega sveta, za konec stoletja pa sklenjena vrsta računskih knjig. V teh dokumentih se včasih omenjajo tudi imena ulic. Od 17. stoletja dalje pa lahko zasledujemo razvoj ljubljanskih krajevnih imen tudi po davčnih knjigah in mestnih urbarjih. Ulicam in trgov pa je dajalo imena tudi ljudstvo po raznih njihovih značilnostih. Zato jih je tudi spreminjalo, če so se spremenile razmere in razlogi za nekdanje nazive.

Proti koncu 18. stoletja je bilo v Ljubljani še vedno precej neimenovanih ulic oziroma nam njihova imena v virih niso ohranjena. V takratnih predmestjih pa so bile ulice izjema. Ulična imena so v tem času nastajala in se spreminjala neodvisno od mestne in državne uprave. Oblasti so po potrebi uporabljale imena, ki so bila razširjena med ljudstvom. Uradna potreba po rabi uličnih nazivov še ni bila pogostna. Pri lokalizaciji hiš in zemljišč so si še vedno pomagali s splošnimi krajevnimi označbami in raznimi imenovanji (npr. bližnjih cerkva, samostanov, mestnih vrat ipd.). Leta 1770 je bila izvedena prva numeracija hiš. Pri tem so se določile krajevne enote in imenovali števeni oddelki, po katerih so oštevilčili hiše. Ureditev tovrstne evidence hiš je bila povod za sestavljanje in objavlanje seznamov hišnih posestnikov. Ti so vsebovali tudi nekatera imena ljubljanskih ulic. Primerjava med slovenskimi in nemškimi nazivi v tiskanem razglasu iz leta 1787 kaže, da je bilo imenovanje v vsakem jeziku večkrat popolnoma samostojno in neodvisno od drugojezičnega imena (npr. Fistanska gassa = Herrengasse). Več slovenskih nazivov ljubljanskih ulic in trgov iz druge polovice 18. stoletja najdemo tudi v Vodnikovih Lublanskih Novicah in v oklicnih knjigah nekaterih ljubljanskih župnij. Seznam hišnih posestnikov iz leta 1802 pa kaže, da so skoraj vse ulice in trgi v notranjem mestu povečini že imeli ustaljena imena. Manj ustaljenosti je bilo v predmestjih, kjer so ceste in pota deloma šele dobivala svoja imena.

V začetku prejšnjega stoletja je več ljubljanskih ulic in trgov dobilo napise, magistrat pa je določal ulična imena. Javnost seveda ni vedno priznavala uradnih nazivov. Pod zunanji vplivi so se nekateri ulični napisi na hišah v nekaj letih izbrisali in izginiti. Posamezna ulična imena so se s tem zabrisala in prišla iz rabe. Vendar je ljudstvo ulična imena nadomestilo z novimi, ki so bolj ustrezala njihovim spremenjenim značilnostim, ali pa je zopet seglo po starih, še nepozabljenih nazivih. Leto 1848 kot mejnik v razvoju našega naroda, je pomembno tudi glede ljubljanskih uličnih napisov. Dotlej so bili vsi ulični in javni napisi nemški. Marčna revolucija pa je vzpodbudila željo naših narodnjakov, da dobijo ljubljanske ulice poleg nemških tudi slovenske napise. Ohranjen seznam z nemškimi in slovenskimi uličnimi imeni pa nam kaže težave pri

poslovenjenju uličnih imen, zlasti takih nemškega izvora ali pa ljudskih popačenk nemških nazivov. Kljub temu je to prvi seznam, ki vsebuje vse tedanje ulične nazive v slovenščini. Kasnejši seznam hišnih posestnikov iz leta 1877, ki vsebuje tudi stare slovenske ulične nazive pred preimenovanjem pa kaže, da so bili nekateri drugačni kot v seznamih iz leta 1848.

Aritmetična hišna numeracija, pri kateri so bile hiše posameznih števnih oddelkov, katastrskih občin, oštevilčene po nekem vrstnem redu je zaradi nastajanja novih hiš kmalu pokazala določene pomanjkljivosti. Zato je mestni magistrat začel razmišljati, kako bi jo preuredil. Leta 1876 je bilo v Ljubljani izvedeno uradno poimenovanje oziroma preimenovanje ulic. Uvedena je bila hišna numeracija po Winklerjevem sistemu. Hiše na vsem območju Ljubljane so bile opremljene z novimi številkami nekako do konca junija 1877. Nova ulična imena so določale predvsem krajevne in druge posebnosti in značilnosti. Prvič so se pojavila tudi imena po zgodovinskih osebah. Nemštvo se je izražalo tako v uličnih napisih kot v uličnih imenih. Po volitvah leta 1882 so si Slovenci v občinskem svetu priborili večino. Sprva se je mestni svet bojeval za enakopravnost slovenskega jezika pri uradovanju. Z letom 1892 pa se je pričel dolgotrajen in zapleten boj tudi za le slovenske ulične napise. Sčasoma naj bi po vsem mestu na uličnih in hišnih tablah zavladal izključno slovenski jezik. Pobudnik akcije za le slovenske napise je bil kasnejši ljubljanski župan Ivan Hribar. Leta 1894 so še mnogi Slovenci zagovarjali dvojezične napise. Zelo pomembno zaviralno vlogo so poleg ljubljanskih Nemcev pri akciji igrale tudi razprtije med slovenskimi strankami. V času Hribarjevega županovanja (1896–1910) pa so se narodnostne razmere in narodna zavest v Ljubljani postopoma močno spremenile. Pravda za le slovenske ulične napise se je po mnogih peripetijah uspešno končala v korist Slovencev. 3. novembra 1908 je stopil v veljavo sklep občinskega sveta o le slovenskih uličnih napisih.

Župan Ivan Hribar si je vseskozi prizadeval, da bi Ljubljana kazala v uličnih imenih popolnoma slovensko lice. Zato je predlagal poimenovanje ulic predvsem po slovenskih pesnikih in pisateljih. Izbiral je tudi takšna krajevno značilna ulična imena, ki se ne bi dala izraziti tudi v nemškem jeziku. V Hribarjevi dobi so bile skoraj vse spremembe uličnih imen po mnenju deželne vlade nepotrebne ali neprimerne in nekoristne. »Odobrila jih je le zato, ker se je ljudstvo nanje deloma že privadilo in ker bi zopetno spreminjanje še povečalo zmešnjavo, ki jo je povzročil samovoljni postopek mestnega magistrata.« (str. 120) Poleg zamenjave nemško-slovenskih napisov z le slovenskimi ter velikih sprememb v uličnih imenih, v katerih je bil poudarjen slovenski značaj mesta, je Hribarjeva doba prinesla tudi novo zunanjo podobo uličnih in hišnih tabel, v katerih so bile poslej izražene belo-zelene mestne barve. Občinski svet se je v zadnjih letih pred prvo svetovno vojno ter do njenega konca le bolj poredko ukvarjal z uličnim imenovanjem. Ulična poimenovanja so bila intenzivnejša v okoliških občinah, saj je bilo Ljubljani priključenih več sosednjih, prvotno agrarnih, pod vplivom bližine mesta pa sčasoma urbaniziranih naselij.

Številna ulična preimenovanja in prenumeracije izvedene v drugi polovici 19. stoletja pa do konca avstroogrške monarhije povzročajo težave tudi pri današnjih raziskavah posameznih ljubljanskih hiš v tem času. Oglejmo si naprimer primer spremeni-

njanja hišnega naslova na Poljanski cesti v času avstrijskih popisov prebivalstva, izvedenih v letih 1869, 1880, 1890, 1900 in 1910. Leta 1869 najdemo npr. hišo Antona Kotnika na naslednji adresi: Poljansko predmestje - hiša št. 65 (Spodnja Poljanska cesta).¹ Po uradnem poimenovanju ljubljanskih ulic leta 1876 zasledimo hišo ob popisih prebivalstva leta 1880 in 1890 na Poljanski cesti 28. Leta 1890 je prejšnjega lastnika zamenjala Marija Stele.² Ob popisu prebivalstva leta 1900 je bila izvedena prenumeracija hiše, ki se je tokrat nahajala na naslovu Poljanska cesta 26.³ Leta 1910 pa je hiša dobila popolnoma nov naslov: Ambrožev trg 9.⁴ Jeseni leta 1910 so oblasti namreč izvedle še nekatera preimenovanja ulic, zlasti pa številne prenumeracije hišnih številk. Zaradi zmešnjave, ki jo je povzročila nova prenumeracija, so morale mestne oblasti s svinčnikom označiti hišo in gospodarja na ovojnih polah popisa prebivalstva, izvedenega 31. decembra 1910. Pri novem oštevilčenju hiš je namreč vladala tako pri hišnih gospodarjih kot v javnosti marsikje še negotovost, skratka, novo oštevilčenje se še ni povsem udomačilo.⁵

Po nastanku Jugoslavije so zavladali novi časi. Najprej so s hišnih pročelij odstranili vse tiste ulične napise, ki so spominjali na staro avstroogrsko monarhijo oziroma na njene dinastične osebnosti. Na njihovo mesto so prišla imena srbskih dinastov, protiaustrijskih zarotnikov ipd. Kljub temu obdobje stare Jugoslavije ne pomeni prevelikega pretiravanja pri preimenovanjih in novopoimenovanjih ulic in trgov. Največ prostora so dobila imena po osebah iz slovenskega kulturnega življenja. V večji meri kot prej so bili med njimi zastopani umetniki in politiki. Na podlagi zakona z dne 18. februarja 1930 o imenih krajev in ulic in o oznamovanju hiš s številkami so državne upravne oblasti dobile pravico odločati o uličnih nazivih. Te določbe so sicer samostojno odločanje občine glede uličnega poimenovanja utesnjevale, vendar v končni fazi niso imele večjega praktičnega pomena. V tridesetih letih so bila pri poimenovanjih upoštevana predvsem imena iz slovenske kulturne in politične zgodovine, med njimi tudi pesnic in pisateljic, ki so jih priporočale ženske organizacije, nadalje imena krajev na slovenskem ozemlju, priključenem Italiji in na Slovenskem Koroškem, imena jugoslovanskih mest, imena iz hrvaške in srbske zgodovine ter narodnih pesmi. Od starih ulic je bilo preimenovanih le malo. Nove politične razmere so zahtevale tudi novo prilagoditev uličnih imen. Pri preimenovanjih je občinska uprava upoštevala tudi mnenja strokovnjakov (predvsem zgodovinarjev) in javnosti. Avtor je nato v posebnem poglavju opisal še ulična imenovanja v sosednih občinah, ki so bile do leta 1935 priključene Ljubljani.

¹ Glej Verzeichniss der Haus-Inhaber und der Besitzer der Kramläden in der Elefantengasse zu Labibach sammt der Pfarreintheilung und dem alphabetischen Namens-Verzeichnisse. Ljubljana 1869, str. 20 in tudi ZAL: Popis prebivalstva leta 1869, Poljansko predmestje - hiša št. 65.

² Zapisnik hiš deželnega mesta ljubljanskega, Ljubljana 1877, str. 61 in ZAL: Popis prebivalstva leta 1880 in 1890, Poljanska cesta 28.

³ Zapisnik hiš deželnega stolnega mesta ljubljanskega, Ljubljana 1901, str. 47 in ZAL: Popis prebivalstva leta 1900, Poljanska cesta 26.

⁴ ZAL: Popis prebivalstva leta 1910, Ambrožev trg 9.

⁵ Glej ZAL: REG I/fasc. 1258, fol. 443 (Zapisnik hiš in posestnikov po novi numeraciji). Dodana je tudi načrtna razdelitev popisovalnih tiskovin (fol. 444-475).

Nova preimenovanja ulic je Ljubljana doživela z italijansko okupacijo. Nova oblast se ni zadovoljila samo s preimenovanji ulic, katerih imena ji niso ugajala, temveč je zahtevala tudi dvojezične ulične napise. Vsiljena ulična imena je prebivalstvo občutilo kot anahronizem. Nekaj sprememb je nato prinesel tudi čas nemške okupacije. Avtor v nadaljevanju obravnava do leta 1955 izvedena ulična imenovanja in preimenovanja na območju, ki ga je imela Ljubljana do leta 1941. Za kasnejšo dobo do leta 1988 pa je upošteval le spremembe v notranjem delu današnje Ljubljane, ki obsega staro Ljubljano in dele nekdanjih predmestij, kjer je bilo že do prve svetovne vojne urejeno ulično omrežje.

Nova socialistična oblast si je v zadnjih štirih desetletjih po vojni postavljala spomenike tudi v imenih ulic in trgov. Ulična preimenovanja so precej spremenila mestno nomenklaturu tudi v osrednjem delu mesta. Mnogi stari nazivi, ki so si že pridobili zgodovinsko veljavo, so bili brez utemeljene potrebe opuščeni. Neopravičeni in nestrokovni so bili tudi primeri ponovnega preimenovanja nekaterih ulic in trgov, kar kaže, da so včasih spreminjali imena po trenutnem navdihu, ne pa po načrtu in premisleku. Nova ideologija je s tem hotela ljudstvu dokazati, da je dokončno opravila z imeni, ki spominjajo na »temno« dobo naše zgodovine, na strankarske boje raznih političnih strank in na ljudi, ki jih zgodovina označuje kot izrazito negativne pojave v usodi naroda. Imena »negativnih« oseb so zamenjala imena po osebah in dogodkih iz NOB in novejših slovenskih kulturnih delavcev. Poveljujejo naj se imena oseb in dogodkov, ki so v skladu z današnjo družbeno in narodnostno stvarnostjo. Posebno ostro je bilo načelo novih oblasti, skovano leta 1948, ki se glede uličnih imen ni dosti oziralo na vprašanje zgodovinske kontinuitete. Po mnenju avtorja je bila »odločilna miselnost, da je naloga uličnih imen ohraniti spomin na posamezne osebe in dogodke, ne pa omogočati prebivalstvu orientacijo in lokalizacijo na mestnem območju, kar mora biti njihov prvi namen. Spreminjanje mestne nomenklature zagotovo ne služi temu namenu.« (str.229) Leta 1980 je bil izdan nov republiški zakon o poimenovanju in evidentiranju naselij, ulic in stavb, zakon iz leta 1948 in njegovi predpisi pa so prenehali veljati. Tudi v novem zakonu ne manjka ideoloških fraz. Avtor zaključuje, da po dosednji praksi žal ne moremo pričakovati, da se v bodoče ulična imena ne bodo spreminjala v večji meri, kot pa to dopušča upoštevanje zgodovinskih izročil in kulturne dediščine mesta.

Po osvoboditvi je prišlo pri uličnih imenovanjih in preimenovanjih v primerjavi s prejšnjimi obdobji politično najbolj do izraza. Ideološki učinki so v ulična imena zarezali mnoge, za ohranjanje kulturne zgodovine mesta škodljive in nepotrebne sledi. Temeljno načelo o imenovanjih oziroma preimenovanjih posameznih ulic in trgov – to je upoštevanje in ohranjanje starih obstoječih in uporabljenih nazivov – nova oblastna garnitura ni kaj dosti upoštevala. Še več. Pogosto je zbrisala starodavni mestni spomin, vsebovan v uličnem imenu ter si na novo postavila vsemogočen in ideološko ustrenejši spomenik.

Andrej Studen